

A ritka hegyiszitakötő (*Cordulegaster heros* Theischinger, 1979) előfordulása a Zselicben

TÓTH SÁNDOR

H-8420 Zirc, Széchenyi u. 2. Hungary, e-mail: flycatcher@vnet.hu

TÓTH, S.: *The occurrence of the rare Cordulegaster heros in the Zselic Hill (South Transdanubian Region).*

Abstract: There are two species of Cordulegastridae in Hungary. The habitats of the commoner species (*Cordulegaster bidentatus*) can be found in the Soproni, Kőszegi, Bakony, Zempléni and Mátra Mountains. But the occurrences of *Cordulegaster heros* were known from the Soproni Mountains, Őrségi Hills, and the Mecsek Mountains. So the new data of the species in the Zselic Hills is remarkable from faunistic and nature conservation point of view.

Keywords: Zselic, dragonflies, Cordulegaster, faunistic

Bevezetés

Magyarországon a hegyiszitakötők (Cordulegastridae) családjának valószínűleg csak 2 faja fordul elő. A gyakoribb hegyiszitakötő (*Cordulegaster bidentatus*) ismert élőhelyei a Soproni-hegységben, a Kőszegi-hegységben, a Bakonyban, a Zempléni-hegységben és a Mátrában találhatók. A ritka hegyiszitakötőt, másik magyar nevén kétsíkfős hegyiszitakötőt (*Cordulegaster heros*) eddig csupán a Soproni-hegységből, az Őrségből és a Mecsekből ismertük. A Zselicből való kimutatása jól kiegészíti a hazai elterjedésére vonatkozó ismereteinket.

A Cordulegaster fajok taxonómiai szempontból problematikus családot alkotnak. Ennek is köszönhető, hogy a Mecsekből származó első adatok (ÚJHELYI 1955) még *Cordulegaster bidentatus* Selys-Longchamps, 1843, majd ÚJHELYI (1959), STEINMANN (1959) *Cordulegaster annulatus* (Latreille, 1805), valamint STEINMANN (1962, 1984) *Cordulegaster bidentatus* és *Cordulegaster boltoni* Donovan, 1807, később (TÓTH 1993) ugyancsak az utóbbi két néven találhatók meg az irodalomban. A jelenleg érvényes taxon említése egyelőre AMBRUS et al. (1996), KOVÁCS et al. (2004), valamint TÓTH (2004, 2006) közleményében található meg.

A család revíziójával Gert-Jan van Pelt foglalkozott az 1980-as évek közepén. Az akkor rendelkezése álló és számára kiküldött mecseki példányokat *Cordulegaster heros* fajnak határozta meg. 1986. március 5-én kelt levelében közölt instrukciói alapján a továbbiakban egyértelműen sikerült elkülöníteni a két hazai faj imágóját.

A *Cordulegaster heros* törzsalakja nagyon kis elterjedési területtel rendelkező, korábban ismert előfordulásai alapján hegyvidéki (montán jellegű) fajnak tekintett szitakötő. Mint azt a zselici jelenléte megerősíti, hazánkban az alacsonyabb dombvidékek is megfelelnek az életfeltételeinek. Törzsalakja Magyarországon kívül csak Ausztriában, Szlovéniában és Horvátországban fordul elő. Egy alfaját (ssp. *pelionensis*) Görögországból írták le.

Anyag és módszer

A *Cordulegaster heros* (feltehetően 4-5 évig fejlődő) lárvája kizárólag hegy- és dombvidéki kisvízfolyásokban, csermelyekben, patakokban él. Élőhelyei a vízfolyások erdővel borított, különösen többé-kevésbé árnyékolt, elsősorban köves szakaszai. Fennmaradásához állandó vízre van szükség, a kiszáradást nem éli túl. Ebből következik, hogy csak ilyen jellegű élőhelyeken érdemes keresni.

Imágója rendszerint a víz fölött alacsonyan röpköd, átlagos lepkéhálóval könnyen megfogható. A vadászó egyedek, más nagyobb testű Anisoptera fajokhoz hasonlóan, többnyire magasan röpködnek. Lárvajának gyűjtéséhez kisebb méretű, erős keretű és anyagú vízi háló szükséges. Az üres lárvabőrök (exuviumok) kézzel vagy esetleg csipesszel leszedhetők a fáról. Az imágókat és a lárvákat élő állapotban történő identifikálásuk után élőhelyükön, szabadon kell engedni.

A *Cordulegaster heros* gyűjtése kizárólag az Országos Környezetvédelmi Természetvédelmi és Vízügyi Főfelügyelőség engedélyének birtokában lehetséges.

Eredmények

A Lipótfá közelében elterülő, de közigazgatásilag Szenna településhez tartozó Dennaerdőben található Mátyás-kút nevű állandó vízü forrás, valamint a fölötté lévő völgyből érkező sekély vízfolyás által táplált kis csermely, mintegy 100 méteres szakasza a jelenleg ismert élőhelye a zselici állománynak. A lelőhely felfedezése Rozner György érdeme, aki a faj lárváját találta meg 2005. március 17-én. Ugyanott 2006. július 5-én imágókat, valamint lárvabőröket is megfigyeltünk.

A populáció a legtöbb ismert hazai élőhelyén kicsi. Ezért érdekes, hogy a zselici állomány viszonylag nagyinak nevezhető. A vizsgált kb. 80 méteres szakaszon 9 hím, valamint 3 tojásrakó nőtényt sikerült megfigyelni. Ugyanott 26 lárvabőrt is találtunk. A forrás fölötti, sekélyebb vízü ág mellett lárvabőrre már nem bukkantunk, de tojásrakó nőtény ott is jelen volt.

Az érett lárvá a víztől nem távolodik el messzire. A Zselicben, 2006-ban mért legnagyobb távolság kerekén 2 m volt. Az átalakulás rendszerint a vízfolyást kísérő fatörzsek alacsonyabb részén (1,5-2 m-nél általában nem magasabban) történt.

A *Cordulegaster heros* jellemző élőhelyei szitakötő fajokban viszonylag szegényesek. Ez tapasztalható volt a Zselicben is, ahol a *Cordulegaster* mellett mindössze az *Agrion (Calopteryx) splendens*, valamint az *Ischnura elegans* néhány egyede repült.

A Zselic állandó kisvízfolyásokban viszonylag szegénynek mondható. A terepbejárás során Kaposvártól délre a Gyertyános-völgyben, egyetlen olyan sekélyvízü csermelyt vizsgáltunk, mely megítélésünk szerint esetleg alkalmas lehet a faj meglepedésére, de ott akkor sem imágót, sem lárvabőrt nem találtunk. A faj már ismert zselici állományának folyamatos figyelemmel kísérése feltétlenül indokolt lenne. Ugyancsak javasolt a terület más vízfolyásainak kutatása, elsősorban június és július hónapokban, amikor az imágó repül. Nem zárható ki, hogy a későbbiekben esetleg további élőhelyeire is sikerül rábukkanni.

A *Cordulegaster heros* ún. NATURA 2000-es, kiemelt jelentőségű, Magyarországon egyetlen 100 000 Ft eszmei értéket képviselő szitakötő faj. Ezért élőhelye fokozott védelemre szorul. Feltétlenül biztosítandó a vízfolyás mentén az erdő árnyékoló hatása, ezért mindenképpen meg kell akadályozni a területen a tarvágást. Figyelemmel kell lenni arra is, hogy a *Cordulegaster* fajok nagyon érzékenyek a vízszennyezésre, az esetleges mederrendezési munkákra, valamint egyéb zavaró tényezőkre.

1. ábra: A *Cordulegaster heros* lárvája (balra felül), lárvabőre (balra középen), élőhelye a Zselicben (jobbra felül) és nősténye (alsó kép) Fotó: Tóth S.

Összefoglalás

Magyarországon a szitakötők Cordulegastridae családjának jelenlegi ismereteink szerint csak 2 faja fordul elő. A gyakoribb *Cordulegaster bidentatus* ismert élőhelyei a Soproni-hegységben, a Kőszegi-hegységben, a Bakonyban, a Zempléni-hegységben és a Mátrában található. A ritkább *Cordulegaster heros* adatai eddig csupán a Soproni-hegységből, az Őrségből és a Mecsekből származtak. Ezért a Zselicből való kimutatásával jelentős mértékben bővült a faj hazai elterjedésére vonatkozó ismeretünk. Vizsgálataink alapján a Zselicnek csak egyetlen pontján fordul elő, ott azonban viszonylag erős populációja él. Természetesen nem zárhatjuk ki annak lehetőségét, hogy a további kutatások során a terület más pontján is megtaláljuk.

Irodalom

- AMBRUS A., BÁNKUTI K. & KOVÁCS T. 1996: Lárva és imágó adatok Magyarország Odonata faunájához - Odonata stadium larvae 1: 51-68.
- KOVÁCS T., AMBRUS A., JUHÁSZ P. & BÁNKUTI K. 2004: Lárva és exuvium adatok Magyarország Odonata faunájához - Folia historico-naturales musei matrensis 28: 97-110.
- STEINMANN H. 1959: Szitakötők magyarországi elterjedésének vizsgálata - Folia entomologica hungarica 12: 427-460.
- STEINMANN H. 1962: A magyarországi szitakötők faunisztikai és etológiai adatai - Folia entomologica hungarica 15: 141-198.
- STEINMANN H. 1984: Szitakötők - Odonata. In: Fauna Hungariae V/6. - Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 111.
- TÓTH S. 1993: Komló környékének szitakötő (Odonata) faunája, I. Előzmények - Folia comloensis 5: 55-66.
- TÓTH S. 2003: Komló környékének szitakötő-faunája, II. A Sikondai-tó szitakötői (Odonata) - Folia comloensis 12: 67-72.
- TÓTH S. 2004: Komló környékének szitakötő-faunája, III. A mecsekpölsökei horgásztó szitakötői (Odonata) - Folia comloensis 13: 79-86.
- TÓTH S. 2006: A Mecsek szitakötői (Odonata) - Folia comloensis 15: 35-42.

The occurrence of the rare *Cordulegaster heros* in the Zselic Hill (South Transdanubian Region)

SÁNDOR TÓTH

According to the known faunistical data from Hungary only two dragonfly species occur in the family of Cordulegastridae. The commoner species is *Cordulegaster bidentatus* recorded in the Soproni, Kőszegi, Bakony, Zempléni and Mátra Mountains. But the occurrences of the rarer species of *Cordulegaster heros* were known from the Soproni, Mecsek Mountains and Őrségi Hills. Its new collecting site in the Zselic Hills is remarkable because known area of the species is expended significantly. Although it lives only one habitat in the Zselic Hills but there is an abundant population. Certainly it may occur in other parts of the Zselic Hills as well. *Cordulegaster heros* is Natura 2000 species, the only strictly protected dragonfly in Hungary, the value expressed in HUF is 100000 so it is worth increasing the protected status of its habitat. Its area is rather small, considered to be a mountainous species based on known recorded sites. However, it occurs not only in mountainous areas but also in hilly areas of Hungary.